

Özdemir M.

**TÜRK-İSLAM BİLİM TARİHİ AÇISINDAN BİLİM TARİHİ
YAZIM BİÇİMLERİ**

Оздемир М.

**ТУРЕЦКО-ИСЛАМСКАЯ ИСТОРИЯ НАУКИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ИСТОРИИ
НАУКИ ФОРМАТОВ ОРФОГРАФИИ**

M. Ozdemir

**TURKISH-ISLAMIC HISTORY OF SCIENCE FROM THE POINT OF VIEW
OF THE HISTORY OF SCIENCE FORMATS SPELLING**

УДК:627-45/8.97

Bu yazımın temel sorunu, Türk-İslam Bilim Tarihi açısından bakıldığında zengin bilim yazımlarıdır. Makalenin amacı ise, Türk-İslam Bilim Tarihi araştırmalarına uygun olacak şekilde bu yazım biçimlerini pragmatik bir işleyişle düzenlemektir. Çünkü Türk akademik yaşamında, bu araştırmalarda temel bir yöntem bulunmamaktadır. Bu mevcut akademik sorunun en önemli nedeni, bir Türk-İslam biliminin yok sayılmasıdır. Bu yaklaşım, ilerlemeci ve pozitivist bilim tarihi yazımlarıyla doğrudan ilişkilidir. Fakat ilerlemeci yazımlara karşı bilim tarihinde farklı yazım biçimleri mevcuttur. Bu farklı yazım biçimleri, pragmatik bir Türk-İslam Bilimi araştırmaları şablonu için son derece önemlidir. Sözgelimi bu yeni biçimlerdeki süreklilik kavramı oldukça kıskırtıcıdır. Süreklilik kavramına göre, bilim ve teknoloji, bütün insanlığın ortak mirasıdır. Bu, Türk-İslam Bilim Tarihi araştırmalarında bir hareket noktası olarak alınabilir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslâm Medeniyeti, Bilim, Tarihyazımı, ihtiyaç.

Forms of Historiography of Science in Turkish-Islamic History of Science, The basic issue of this article is productive historiographies of science according to the history of Turkish-Islamic Science. The aim of this article is to organize these writings in a pragmatic manner appropriate to the studies of the history of Turkish-Islamic Science. Because there is not an essential method in these researches in Turkish academy. The most important reason of this academic trouble is ignoring Turkish-Islamic science. This approach is immediately related to progressive and positivist writings of the history of science. But there are different forms of historiographies in the history of science against progressive writings. These are very important for a pragmatic framework of Turkish-Islamic science studies. For example the concept of continuity in these new forms is very provocative. According to the concept of continuity, science and technology are joint heritage of mankind. This can be a starting point for enquiries of the history of Turkish-Islamic science.

Key words: Turkish-Islamic Civilization, Science, Historiography, Necessity.

Giriş

Bu yazımın amacı, bilim tarihi yazıcılığında küresel ölçekte ortaya çıkan tarih yazımı çeşitliliğini, Türk-İslam Bilim Tarihi'nin yeri bakımından ve bağımsız bir araştırma alanı olan Bilim Tarihi'ne ilişkin yeni bir güncelleme olması bakımından değerlendirerek, hem Türkiye'deki Bilim Tarihi araştırmalarındaki kuramsal yönelimin gereksinim duyduğu yenilenmeye değinmek hem de Bilim Tarihi alanı için kaçınılmazlaşan işleyiş yenilenmesinin gerekliliğini sorunsallaştırmaktır.

'Bilim', 'bilim adamı' ve 'bilim tarihi' kavramları üzerine yapılan yeni soruşturmaların olanaklı kıldığı eleştirel bilim metinlerine eşlik eden Türkiye yerelliğindeki bilim-tarihsel canlanma sayesinde artık bir Türk-İslam Bilim Tarihi'nden söz etmek, araştırmacılar açısından daha az yadırganır olmuştur. Çünkü Türkiye bilim tarihçiliğinin önceki dönemlerinde, bilim tarihi, daha çok, Batı'daki tarihsel incelemelerin yerel bir güncellenmesinden ibarettir ve Batı bilimi dışında herhangi bir işleyişin bulunmadığı içeriklerde

Türk-İslam biliminden bahsetmenin de bir yolu yoktur.¹ Fakat Batı bilim tarihçiliğinde Batı bilimi dışında farklı uygarlıkların kendi bilim-tarihsel sertivenlerine yakın zamanlarda yer verilmeye başlanmasından beri² durum biraz değişmiş görünmektedir ve Türkiye'de daha cesur bir işleyişle Türk-İslam biliminden söz etmek de bundan sonradır. Buraya kadar bilim tarihinde Türk biliminin bulunmadığı, Arap-İslam Medeniyeti açısından da ancak eski Yunan felsefe ve bilim metinlerinin Avrupa'ya aktarılması zamanına dek bilimin içeriğine katkıda bulunulmaksızım bir sahiplenmenin söz konusu olabileceği üzerinde durulmuştur.³ Bilim Tarihi alanında kuramsal varsayım ve işleyiş biçimlerinde, küresel ölçekte meydana gelen bu hızlı anlayış değişiminden sonra Türkiye'de de bilim tarihi yazımı ve öğreticiliğinde bir takım değişiklikler kendini göstermiş ve artık bağımsız bir İslam Bilim Tarihi ve Türk-İslam Bilim Tarihi'nden söz etmek olağan koşullarına kavuşmaya başlamıştır.⁴ Görece olumlu bu gelişmeler, bilim tarihi yazıcılığında hala Türkiye'de bile güncel etkinliğini devam ettiren Batı bilim tarihi merkezli bilim tarihi anlayışını değiştirecek ölçüde önemli olduğu kadar Bilim Tarihi alanında bir üst-anlatı oluşturacak derecede önemlidir. Çünkü Türk-İslam Bilim Tarihi'ni merkeze alarak meydana getirilebilecek bir üst bilim anlatısı, Türk bilim araştırmacılarım ve aydınlarını, Tanzimat döneminden beri süregelen ve Türkiye Batılılaşmasının temel çarpıklarının ortak zeminini var eden salt psikolojik bir etken olan 'Batılı gibi olma takıntısı'ndan⁵ kurtarabilir. Bu nedenle bilim tarih yazıcılığmdaki mevcut çeşitliliğin Türk-İslam Bilim Tarihi açısından pragmatik bir noktanın temel alınarak düzenlenmesi ve zihinlere mevcut bilim anlatılan bakımından oldukça sistematik bir içeriğin önerilmesi son derece gereklidir. Bu yazıda diğer uygarlıklar bağlamında inceleme konusu edilerek Bilim Tarihi'ne eklenen sorunların ve bu sorunlar kapsamında ortaya çıkan yeni bilim-tarihsel metinlerin Türk-İslam Bilim Tarihi temel alınarak bir sınıflamaya tabi tutulacağı ve böylelikle yeni Türk-İslam Bilim Tarihi yazımının esas sorunlarına ve mümkün işleyiş biçimlerine temas edileceği belirtilmelidir.

¹ Bkz. Cemil Aydın, *Türk Bilim Tarih Yazımı'nda 'Zihniyet', 'Din' ve Bilim İlişkisi: Osmanlı Örneği*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul 2004, C. II, S. IV, s. 29-43.

² Bkz. Colin Ronan, *Bilim Tarihi; Çevirenler: Ekmeleddin İnsanoğlu, Feza Günergun*, Ankara: Tübitak, II. Basım, 2003, s.1-3.

³ örnek olması bakımından bkz. Cemal Yıldırım, *Bilimin Öncülleri*, Ankara: Tübitak, 18. Basım, 2001, s. 12.

⁴ Böyle örnek bir işleme için bkz. *Cevdet Coşkun, Bilim Tarihine Bir Bakış (Seminer Notları)*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü, jbe.atauni.edu.tr/BilimEtik/, J003 Hafta-BİLİM%20TARİHİNE%20BİR%20BAKİŞ-%20C%26Coşkun.pp(erişim tarihi 19.01.2011)

⁵ Bkz. Hilmi Yavuz, ' "Oryantalizm" Üzerine Bir "Giriş Denemesi", Mahfe, yıl 2, sayı 3, kış 2002, s. 53-63.

durduğu bakımından anlamlandırılır.²⁵ Bunun Türkiye gibi ülkelerin bilim yazarları açısından oluşturduğu olumsuz etki de, Batı'daki matematiksel doğabilimin sözgelimi Osmanlı Medeniyetinde neden bulunmadığını sorgulayan ve 'Batı'dakine benzer bilimsel devrimi yaşamamızı engelleyen neydi?' şeklinde dile getirilebilecek hatalı arayışları doğuran kavrayışlarda bulunabilir.²⁶

İlk defa kayda değer bir biçimde Edward W. Said'in, hem tanımlama, hem içerik kazandırma, hem de sömürme yönüyle Batı'nın Doğu'ya dair toplumbilimsel etkinliklerine ilişkin doğubilimciliğe dair kaleme aldığı metinlerde rastlanan 'oryantalizm' olgusu²⁷, bilim ve bilimsel devrim kavramları etrafında gelişen bu modern örgüye eklendiğinde Bilim Tarihi'nin sorun alanının neden belirli bir yönde ve neden modern bilimi yüceltecek şekilde bir seyir izlediği daha iyi anlaşılabilir olur. Edward W. Said'in de oryaya koyduğu gibi, oryantalizm, yani Batının Doğu'ya dair geliştirdiği her türden tarihsel ve kültürel anlatılar, Doğu coğrafyalarının sömürülmesine zemin hazırladığı kadar Doğulu bilinçlerin, kendi aidiyetlerini ve kültürel kimliklerini, Batının kendilerine uygun gördüğü bilinçsel içeriklerle doldurarak bir anlamda daima Batıya göreli bilinçlenmelerini de olanaklı kıldı. Böylelikle Türkiye gibi Batıya göre gelişme durumu tartışılan coğrafyaların toplumsal üyeleri, aydınlanmanın insanlık açısından bir son ideal nokta olmasına ve bilimsel devrimin dört temel özelliğinin kaçınılmaz evrimsel hedefler olmalarına önkoşullandırıldılar. Bu durum da aşağıda yer verilen belirli türden bir 'modern bilimi kutsayan' bilim tarih yazıcılığının bu coğrafyalarda kolaylıkla kabullenilmesi sonucunu doğurmuş ve bilim yazarları, 'bizde hangi koşullarda ne ve neden vardı?' sorusuyla bir bilim tarihi sorunlaştırması yapmak yerine sürekli 'bizde neden şu veya bu yoktu?' türünden sorularla Batı-dışı bilimleri 'gelişmemiş kültürel içerikler' olarak üreten anlatılar geliştirmeyi tercih etmek durumunda kalmışlardır.²⁸

Bilim kavramı, bilimsel devrim olgusu ve oryantalizme ilişkin mevcut tartışmalar, gelinen noktada artık farklı bilim tarih yazımlarının ortaya çıkmasına ve modern Batı bilimi üzerinden öncelikle Batı Avrupa'yı ve sonraları Kuzey Amerika'yı ayrıcalıklandıran bilim yazımlarının eleştirilmesine yol açmış görünmektedir. Bilim Tarihi disiplindeki bu gelişmelerin Batı-dışı bir toplumsal kimlik olduğu için Türkiye'nin geçmişini, Türk tarihini ve Türk-İslam tarihini olumlu yönde etkileyeceği beklenmiş ve böyle de olmuştur. Çünkü

²⁵ Sözelimi Colin A. Ronan'ın *Bilim Tarihi* her ne kadar diğer modern-öncesi uygarlıkların bilimsel etkinliklerine yer veriyor olsa da burada verilen yer daima 'bilimsel devrim'i sağlamak bakımındandır.

²⁶ Bkz. İhsan Fazlıoğlu, 'Felsefe Bilim Konuşması' sadedinde başlıksız sunum, *Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar* içinde; Yayına Hazırlayan: M. Cüneyt Kaya, İstanbul: Küre Yayınları, 2010, s. 204-205.

²⁷ Bkz. Edward William Said, *Şarkiyatçılık*; Çeviren: Berna Ülner, İstanbul: Metis, 3. Basım, 2006 ve aynı yazara ait olan *Kültür ve Emperyalizm*; Çeviren: Necmiye Alpay, İstanbul: Hil yayınları, 1995.

²⁸ Bkz. İhsan Fazlıoğlu, 'Felsefe Bilim Konuşması' sadedinde başlıksız sunum, s. 201-207.

yeni bilim tarih yazım biçimlerinin benimsedikleri temel aksiyomlar ve sorunlaştırma içerikleri, gitgide Batı-dışı ve modernlik öncesi uygarlık merkezlerinin bilgiyle ilgili bütün deneyimlerini anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik evrensel bir kaygı meydana getirmiştir. Bu durum, elbette yeryüzündeki farklı uygarlıkların zenginliği oranında farklı bakış açısı üreten yerel bilim tarih yazımlarının ortaya çıkışını kaçınılmaz kılacak niteliktedir. Aynı durum, İslam Bilim Tarihi, Türk Bilim Tarihi ve Türk-İslam Bilim Tarihi için de söz konusudur. Böylelikle Bilim Tarihi alanındaki sorunlaştırma ve yazma biçimlerine ilişkin Türk-İslam bilimi merkezli bir güncelleme yapmak, dahası Türk-İslam Bilim Tarihi'ni hareket noktası olarak bir bilim yazımları sınıflamasına girişmek gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu amaçla yapılan temel bir sınıflandırmada aşağıdaki gibi dört tür ana bilim tarih yazım biçiminin olduğu söylenebilir:

- i- Modern Batı bilimi merkezli ilerlemeci (pozitivist) bilim tarih yazımı.
- ii- Marksist bilim tarih yazımı.
- iii- Hâlidî Hikmet Tasavvuruna Dayalı/Bilgece Felsefi Gelenekçi (Tradisyonalist) bilim tarihi yazımı.
- iv- Türk-İslam Bilimci/Bilimler Tarihi bilim tarih yazımı.

Bu dört ana bilim tarih yazımının ortak özellikleri, bu tarih yazım biçimlerinin hem kuramsal yönelimler bakımından hem de metinsel içerikler bağlamında doğrudan Türk-İslam Bilim Tarihiyle ilişkili olmalarıdır. Çünkü Türk-İslam biliminde doğayı, insanı ve yaşamı anlamlandırmaya yönelik Türk-İslam'ına özgü bir bilgi tanımının varoluşsal koşulları ve bu tür bir bilgi anlayışının ürettiği kendine özgü bilimsel içeriklerin tamamı, kabullenme, ihmal edilme veya bilinçli olarak göz ardı edilme açısından tamamen bu dörtlü ayrımla ilişkili olarak kavranılabilir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin son döneminden modern Türkiye'nin oluşum koşullarına ve buradan Türkiye'de kendini gösteren bilim tarih yazımının içeriğine değin meydana gelen tarihsel gelişmelerin pragmatik bir sorunlaştırma ve tartışılma yolu bulunabilecektir. Şimdi bu dört ana bilim tarih yazımının her birini örnek metinleri de inceleyerek tanımlayalım.

B- Bilim Tarihi Yazım Biçimleri

B.1- Modern Batı Bilimi Merkezli İlerlemeci (Pozitivist) Bilim Tarih Yazımı

Bilim kavramını yukarıda da değinildiği üzere XIX. yüzyıldaki anlamsal gönderimleriyle alarak, yani deneysel gözlemin ortaya koyabildiği olgusal sonuçlardan hareketle doğrulanabilen kuramsal etkinlikleri bilimsel etkinlik olarak niteleyip, bilimsel etkinliğin, XVI. yüzyılın sonu ve bütün bir XVII. yüzyıl içerisinde sadece Batı Avrupa'da ortaya çıktığı ve geliştiği, dolayısıyla bütün bilgi tarihinin aslında Batı kültürünün ürünü olduğunu savlayarak diğer uygarlıkların bilimsel ürünlerini bu kapsamda yeterli kadar bilimsel bulmayan bilim tarih yazımına ilerlemeci veya pozitivist önadı eklenebilir.²⁹ Burada 'bilimsel

²⁹ Steven Shapin, bilim tarihlerindeki bu tür entelektüel etkinlikleri ve aksiyomatik önkabulleri doğuran bakış açısının ve işleyiş tarzının, Aydınlanma'dan miras kaldığını ve bilimsel etkinliğin tek bir biçiminin evrenselleştirilmesi ve idealize edilmesi olarak nitelendirilebilecek

devrim', uygarlıklar tarihinde özel koşullarda ortaya çıkmış ve hem insanlığın hem de bilgi tarihinin akışını değiştiren insanlık tarihinin eşsiz bir olgusalılığı olarak kavranılır. Bilimsel devrimi olanaklı kılanların zihin olarak insanlığın o ana kadar gördüğü en gelişmiş düzeyde buldukları, günümüzde ulaşılmış bilimsel ve teknolojik verimliliğin tamamen bilimsel devrim kahramanlarının eseri olduğu ve XVII. yüzyıl Batı Avrupası'nın bu nedenle özel bir değere sahip olduğu kabul edilir. Bu yönüyle XVII. yüzyıl Batı Avrupası, tarihsel öncelerinden ve ilişkili bulunduğu kendi geçmiş tarihi de dâhil bütün bilimsel deneyimlerden arındırılarak ayrıcalıklı bir yere konulur. Bilim tarihinin ilk ve gerçek bilim adamlarının, bilimsel devrimi sağlayan bilim insanları oldukları, onların öncelerinin ise ancak bilgiyle ilgili içerikler bağlamında onlara doğru evrilmeyi sağlama nispetinde bir değere veya görece bilimselliğe sahip buldukları ana bir tema olarak sıkça tekrar edilir. XVII. yüzyıldan sonra üretilmeye başlanılan bilimin, doğa, insan ve yaşama dair kesin bilgiyi ortaya koyduğu ve hakikate ulaşmada tek ve otoriter insani olanak olduğu anımsatılır. Bu kapsamda farklı uygarlık karakterleriyle tarihte varolmuş Ortadoğu, Anadolu, Kuzey Afrika ve Uzakdoğu toplumsallıkları, sıkça işlenen büyüden bilime evrilme süreçlerinde arada kalmış ve bilimsel sıçramayı başaramadıkları için bilimsel devrime ulaşmamış tarihsel içerikler olarak kabul edilirler. Böylece burada modern Batı biliminin içerisinde bulunmayan dinsel, modern bilim açısından büyüsel ve Doğu karakterli kültürel kazanımlar dışlanmakla kalmaz, bunun ötesinde insanları bilime göre geri bırakan etkenler olarak sergilenirler. İnsanlık tarihinin bize gösterdiği, denir pek çok defa, insanlığın modern Batı bilimini üretecek şekilde sürekli ilerlediğidir; ama bu ilerlemenin sonu Batı Avrupa XVII. yüzyıla varır ve zaman zaman akla gelebileceği gibi Batı-dışı toplumların tıpkı Yahudi ve Hıristiyanlar gibi bilimsel veya teknolojik üretimde bulunma kabiliyetleri yoktur.³⁰ Dolayısıyla Tanrı merkezli evren anlayışına sahip, bilgi üretmede tündengelim yaparak matematiksel bilim yerine spekülâtif bilgiyi yeterli bulan ve bilgi ve toplumsal canlılık alanlarını kutsaldan/büyüden arındıramamış sözgelimi Osmanlı Müslüman Türklerinin veya başka tür toplumsallıkların, neticede modern Batı bilimi ortaya çıkıncaya dek sergiledikleri bilimsel nitelikli herhangi bir etkinlikten söz edilemez.³¹

Teknoloji tarihlerinde 'süreklilik' ve 'süreksizlik' olarak kavranılan aksiyomatik yaklaşımlar açısından³²,

Aydınlanma bilimselciliğinin burada görünür olduğunu belirtir. Bkz. Steven Shapin, *Bilimsel Devrim*, s. 1 ve devamı.

³⁰ Bu yönde örnek bir işleyiş için bkz. George Basalla, *Teknolojinin Evrimi*; Çeviren: Cem Soydemir, Ankara: Tübitak, 8. Basım, 2000, s. 176-177.

³¹ Tam anlamıyla bunu dile getiren örnek bir pasaj için bkz. Cemal Yıldırım, *Bilimin Öncülleri*, s. 12.

³² Süreklilik (continuity) ve süreksizlik (discontinuity) kavramları için bkz. George Basalla, *The Evolution of Technology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s. 26 ve devamı. Burada Bilimi ve teknolojiyi sadece Batı'nın kendi tarihinde ve modern dönemden itibaren olmuş bitmiş deneyimler olarak algılayanlar 'süreksizlikçiler' ve bilim ve teknolojinin bütün insanlığın ortak mirası olduğunu savunanlar da 'süreklilikçiler' olarak öneadlandırılırlar. Bu ayrım Marksist bilim tarih yazımının literatüre kazandırdığı kavramsal bir

XVII. yüzyıl Batı Avrupa bilimini tarihsel öncesinden ve paralelliklerinden arındırdığı için ilerlemeci bilim tarihçiliği, süreksiz bir dizgeye sahip olmasıyla nitelendirilebilir. Fakat belirtmek gerekir ki, süreklilik ve süreksizlikten ibaret iki kutuplulukla yetinmeyen bilim tarihlerinden, XVII. yüzyıl Batı Avrupa bilimini sonuç verecek şekilde evrimsel bir içerikle diğer uygarlıkların görece bilimsel serüvenlerine yer verenler, Colin Ronan'ın *Bilim Tarihi* burada güzel bir örnek olarak anımsanabilir, süreksizlik kavramının altında 'aralı-süreksizlik' olarak nitelendirilebilir ve bunların da ilerlemeci bilim yazımlarına dâhil olduğuna işaret etmek gerekir. Çünkü 'aralı-süreksizlik' e ilişkin metinler olarak kavranılan bilim metinlerindeki içerikler, yine modern Batı biliminin, elbette Aydınlanma önkabullerine göre, merkeze alınarak diğer uygarlıklara bilim tarihinde yer verilmesiyle oluşturulmuş bulunmaktadır.

Daha önce de temas edildiği gibi ilerlemeci/pozitivist bilim tarihçiliğinin önemli kusurları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, hiç kuşkusuz, bilim ve bilim adamı kavramlarının XIX. yüzyılda anlamsal içeriği oluşturulmuş kavramlar olmalarıdır. Çünkü sözgelimi Isaac Newton'un kendi koşullarında nasıl bir bilgi anlayışına sahip bulunduğu paranteze alınmakla beraber bu bilgi insanı, özgül tarihsel koşullarından arındırılarak yeniden üretilir. Ayrıca XX. yüzyılın gözde kavramsallaştırması 'bilimsel devrim', XVII. yüzyılın bir önağı olarak kavranırken tıpkı Avrupa Aydınlanmasında olduğu gibi modern bilgi zemini olarak bilim, hakikatin tek ve eşsiz imkânı olarak işlenir. Elbette bu durum, diğer uygarlıkların ve hatta Ortaçağ Skolastik Avrupası'nın bilgi deneyimlerini yok saymayı gerektirecektir; ama bu durumda da sözgelimi matematiksel doğabilim fikrinin nasıl olup da ortaya çıktığı gibi birçok ayrıntı, gizemli ve gerçekten büyüsel anlatımlar dışında izah edilemeden kalır.³³ Kuramsal aksiyomlar ve üretilen bilimtarihsel metinlerin kabulleri açısından gitgide daha sorunlu bir hal alan buna benzer eksiklikler, daha sonra bilgi deneyimlerini insanlık tarihi açısından evrensel nitelikli savlayacak olan Thomas Kuhn'un metinlerine³⁴ ve bütün içerikleriyle modern bilimin ve ilerlemeci bilim tarihçilik anlayışının kabullerine karşı çıkan ve kendini bilimsel anarşist olarak tanıtan Paul Feyerabend'in metinlerine³⁵ zemin hazırlamıştır. Hakikatin biricik olanağı olarak deneysel ve matematiksel nitelikli bilgiyi öven ilerlemeci bilim tarihçiliği, insan bilimlerini ve toplumbilimlerini de deneysel ve matematiksel nitelikli olmadıkları için dışlamak durumunda kalmıştır. Böylece insan bireylerinin özbilinç durumlarını, davranışlarını ve toplumların belirli koşullardaki ortak deneyimlerini anlamlandırabilecek dizgelerin veya disiplinlerin

ayrımdır. Cemal Yıldırım'a kulak vererek süreklilikçiler evrimi, süreksizlikçiler devrimi savunurlar. Bkz. Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 12. Basım, 2009, s. 15-16.

³³ Bkz. Seteven Shapin, *Bilimsel Devrim*, s. 1-18.

³⁴ Bkz. özellikle Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*; Çeviren: Nilüfer Kuyuş, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 8. Baskı, 2008 ve aynı yazarın *Kopernik Devrimi*; Çeviren: Halil Turan, Dursun Bayrak ve Sinan Kadir Çelik, İstanbul: İmge Yayınları, 2007.

³⁵ Bkz. Paul Feyerabend, *Yönteme Karşı* ve aynı yazarın *Akla Veda*; Çeviren: Ertuğrul Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

türünleri uzunca bir zaman bilimsel nitelikli bulunmamış ve yeterince takdir edilmemiştir. İngiliz Bilim Akademisi üyesi ünlü bilim adamı Charles Percy Snow'un bilim adamlarıyla aydınları buluşturmaya uğraşan *İki Kültür* adlı eserini de bu kapsamda değerlendirmek gerekir.³⁶ Zaten genel bilim tarihlerinde ünlü filozoflara yer verilmeyişindeki ayrıntıyı burada yakalamak durumu anlamak bakımından önemlidir.

Bilim tarihlerinin klasikleri ve Türkiye'den pek çok gözde metin, ilerlemeci bilim tarihine göre oluşturulmuşlardır. Bilim Tarihi disiplininin kurucusu kabul edilen George Sarton'un ve Türkiye'de Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Bilim Tarihi kürsüsünü ilk defa kuran Aydın Sayılı'nın bilim yazıları yukarıdaki ilerlemeci esaslara göre oluşturulmuştur.³⁷ Fakat burada Geoger Sarton ve Aydın Sayılı yerine daha güncel bir bilim tarihçisi ve daha güncel bir bilim tarihi metni üzerinde durulması daha anlamlı olur. Bu bakımdan söz konusu edilebilecek ünlü Türkiyeli bilim tarihçisi, Ortaoğu Teknik Üniversitesi Bilim Tarihi anabilim dalında yıllarca öğrenci yetiştiren ve *Bilim Tarihi* adlı eseri Türkiye'nin her yanında ders kitabı olarak okutulan, bir hareket noktası olarak alınan Cemal Yıldırım ve onun burada sorunsallaştırılan türden bir bilim yazım biçimini örnekleyen metinleridir.³⁸

Burada Cemal Yıldırım'ın özellikle *Bilim Tarihi*'ni temel önkabuller, ana tema ve iç kurgu bakımından gelinen noktayı bir kıstas alarak eleştirmeden önce belirtmek gerekir ki, ilk basımın yapıldığı 1974 yılı koşullarında bu metin, farklı bilim yazım biçimleri açısından eleştiri hakkı saklı kalmak kaydıyla, bir bilim tanımından hareketle Bilim Tarihi disiplininin tanıtımını yaparak, başlangıç düzeyindeki bilgi insanların bilginin tarihsel evrimiyle ilgili sistematik bilgi içerikleri sunması bakımından Türkçe için oldukça önemli bir kazanımdır. Ayrıca tıpkı Aydın Sayılı'nın değerli bilimtarihsel çalışmaları gibi bu metnin de ülkemizdeki bilim tarihi araştırmalarının günümüzde görece iyi bir duruma gelmesinde göz ardı edilemeyecek katkılarının bulunduğu sürekli anımsanması gereken bir vaktadır. Yalnız elbette gerek *Bilim Tarihi* ve gerekse *Bilimin Öncülleri* adlı metinler, ilerlemeci bir ana tema ve işleyişle kaleme alındıkları ve bu yönde bir önkoşullanıma neden oldukları için tartışılması gereken metinlerdir. Burada ilerlemeci bilim tarih yazımını örneklendirmesi yönüyle eleştiri konusu edilmiş bu metinler için ilk elde ifade edilmesi gereken şey, bu metinlerin, ilerlemeci anlayışla ilgili yukarıda betimlenen nitelikleri taşıyor olmalarıdır.

³⁶ Bkz. Charles P. Snow, *İki Kültür*, Çeviren: Tuncay Birkan, Ankara: Tübitak, 2. Basım, 2001.

³⁷ Örne olarak bkz. George Sarton, *The Study of the History of Mathematics*, New York, Dover Publications, 1957. George Sarton'un bilimsel etkinliklerin tarihsel izini süren eserleri her ne kadar diğer uygarlıklara yer veriyorsa da ana tema yine Batı biliminin evrimsel koşullarıdır. Bkz. *Introduction to the History of Science*, 2 cilt, New York: Robert E.Krieger Publishing, 1975. Bu iki ciltlik eserde bilim tarihi Homeros'la başlatılır ve İslam bilimine de değinilir; ama temel dizge yine Batı bilimine görelidir. Aydın Sayılı'nın özellikle *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

³⁸ Bkz. Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi* ve aynı yazarın bilim tarihiyle bilim felsefesini bir arada özetleme iddiasında bir çalışması olan *Bilimin Öncülleri*.

Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*'ne paradigmatik bir içerikle başlar ve bilim tarihindeki gelişmeleri dört ana tarihsel bölüme ayırır:

1- Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarına rastlayan empirik (görgüsel) bilgi toplama aşaması;

2- Eski Yunanlıların evreni açıklamaya yönelik akılcı sistemlerinin kurulduğu aşama;

3- Ortaçağların Yunan felsefesi ile dinsel dogmaları bağdaştırma çabası karşısında İslam dünyasındaki bilimsel çalışmaların parlak başarılarını kapsayan aşama;

4- Rönesans sonrası gelişmelerin yer aldığı modern bilim aşaması.³⁹

"Görüldüğü gibi" der Cemal Yıldırım, "ilk aşama tümüyle, üçüncü aşama ise bir bölümüyle Doğu'da, ikinci ve dördüncü aşamalar ise daha çok Batı'da yer alan gelişmeleri kapsamaktadır."⁴⁰ Bu paradigmatik yaklaşımda dikkati çeken ilk sıkıntı, herhalde bilim tarihinin tek bir yönde ve doğrusal ilerlediğine, bu ilerlemenin sonunda da modern Batı biliminin bulunduğu, dolayısıyla her bir tarihsel dönemin aslında modern Batı bilimini yaratmak üzere bilimin tarihsel içeriklerini oluşturduklarını savlayan modern Batı bilimi merkezli özdüşünüm koşullanmasıdır. Diğer yandan aklın bilgikuramsal etkinliğiyle ilgili ana maddeler Batı'ya, aklın malzemelerini oluşturma türünden maddeler de Doğu'ya uygun bulunmuştur. İlerlemeci felsefe tarihi anlayışına değinmeyi gerekli kılabilecek fark edilen önemli bir diğer nokta ise, Ortaçağ'da İslam öncesi ve İslam sonrası dönemde üretilen felsefi içeriklerin tamamen bir Yunan felsefesinden dikatomisi üzerinden okunmasıdır. Ayrıca buradan anlaşılabilirliğine göre bir Türk-İslam devleti olarak Osmanlı Devleti'nin içerisine girdiği herhangi anlamlı bir bilimtarihsel madde bulunmamaktadır.

Bilim Tarihi adlı eserinde, modern bilimi doğuran Batı-dışı ve modern öncesi çalışmaların özellikle bir üst bilgi formu olarak modern Batı bilimine nasıl etkide bulunmuş olabilecekleri kaygısını hemen her pasajda hissettiren Cemal Yıldırım, *Bilimin Öncülleri* adlı eserinde de günümüzdeki bilimsel ve teknolojik harikalara olanak sağlayan bilim adamlarından söz eder ve özel olarak Ortaçağ İslam bilimine ilişkin de eski Yunan eserlerinin Batı'ya aktarımı şeklinde dile getirilebilecek araçsal bir konumlanma dışında herhangi türden bir esasın yakaşanamayacağını savunur.⁴¹ Nitekim *Bilimin Öncülleri* adlı eserde İbn Sînâ veya İbn Heysem gibi İslam dünyasından tek bir bilim adamının bile adına veya hayatına rastlanılmaz. Bu eserde bilim okurları, bilim tarihinin tüm bulgularının ve tarih boyunca yapılan tüm bilimsel etkinliklerin özellikle ve sadece Batılılar tarafından ortaya konulmuş olduğu, Doğuların veya Batı'ya göre ötekiler olan herhangi bir tarihten herhangi bir coğrafyanın bilimsellik ile ilgili hiçbir katkılarının söz konusu olmadığına önkoşullandırılırlar. Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*'nde, modern bilimi sağlayan XVI. yüzyılın sonundan ve XVII. yüzyılın tamamında yaşamış tüm

³⁹ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, s. 14.

⁴⁰ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, s. 14.

⁴¹ Bkz. Cemal Yıldırım, *Bilimin Öncülleri*, s. 12.

ünlü Avrupalı bilim adamlarının yaşamlarını ve bilimsel etkinliklerini anlatırken, Ortaçağ biliminin bir bölümü olarak ele aldığı İslam bilimine genel ifadelerle ve Müslüman coğrafyalarda yaşamış hiçbir bilim adamının kayda değer bilgi etkinliğinden bile bahsetmeksizin yer verir.⁴² İlginç olan İslam bilim dünyasının Ortaçağ Avrupası'na göre kurgulanmış olması ve modern bilime göre anlamlandırılmış olmasıdır. 'İslam Biliminin Belirgin Özelliği' başlıklı bölümde yazar kısaca şunu dile getirir: "...Gerçekten İslam dünyasında gerçek bilimsel ilerleme ve buluşlardan çok ansiklopedik bilgi toplama ve bunlar üzerinde yorum yapma önem kazanmıştır..."⁴³ Zaten *Bilim Tarihi'nin* III. Bölümünün genel başlığı 'Ortaçağ Avrupası ve İslam Dünyasında Bilim' şeklindedir ve alt başlıklar daha çok modern Batı biliminin hazırlanışını sağlayan süreçlere göre oluşturulmuştur. *Bilim Tarihi'nin* sonuna eklenen tercüme yazılardan bir tanesinin içeriği bu eserin bilimtarihsel temasını olduğu gibi özetler: XVI. yüzyıldan önce insanların bilimle uğraşabilecekleri ne fazla sayıda ve çeşitlilikte aletleri vardı ne de günümüzdeki bilimi önceleyecek zihinsel koşullara sahiptilerdi. XVI. yüzyılın sonu ve özellikle XVII. yüzyıl Batı Avrupa açısından tam anlamıyla bilimsel bir devrime tanıklığın yapıldığı bir dönemdi. Her şey bundan sonra başladı.⁴⁴

Daha önce de temas edildiği gibi, ilerlemeci bilim tarih yazımına koşut hem dünyada hem de Türkiye'de ilerlemeci bir felsefe tarihi yazarlığı meydana gelmiştir. Felsefe tarihini ya daha çok bir Batı Felsefesi Tarihi olarak kabul edenler veya Batı Felsefesi dışındaki felsefi deneyimleri tamamen Batı'nın felsefi ürünlerine göre anlamlandıranlar elbette ilerlemeci felsefe tarihçiliğinin örnekleri olarak anılacaklardır. Nitekim Türkiye'deki üniversitelerin felsefe bölümlerinin neredeyse tamamında gözlemlenen önemli bir sorun, ne İslam Felsefesi'ne ne de Türk-İslam Felsefesi'ne ya hiçbir şekilde veya yeteri kadar yer verilmemesidir. Öte yandan İslam Felsefesi'ni veya Türk-İslam Felsefesi'ni genel felsefe tarihinde sorunlaştırıyor görünenler de, tıpkı Cemal Yıldırım'ın bütün Ortaçağ'ı Yunan felsefesi-dinsel dogmalar çatışkısı üzerinden anlamlandırıyor oluşu gibi, İslam Felsefesi'nin veya Türk-İslam düşüncesinin kahramanlarını ve onların bütün felsefi ürünlerini, felsefi çaba-dinsel dogma dikatomisi üzerinden anlamlandırmaktadırlar. Sözgelimi Ahmet Arslan, modern öncesi dönemde Müslüman coğrafyanın en gözde iki filozofu olan Fârâbî ve İbn Sînâ'nın felsefelerinin din-felsefe uzlaştırmasından ibaret olduğunu düşünmekte ve İslam coğrafyasının felsefeyi içselleştirmeyi başaramadığı savıyla, filozofları bir takım felsefi yönlerden kusurlu bulan Gazzâlî'nin sonunda kendisini gizemli içeriklere teslim ederek felsefi etkinlikleri engellediğini iddia etmektedir.⁴⁵ Ahmet

Arslan'ın bu iddiasını sağlayan temel aksiyomatik içeriklerle daha önce İslam biliminin daha çok ansiklopedik içerikli olduğunu iddia eden Cemal Yıldırım'ın temel aksiyomatik içerikleri arasında, ilerlemeci bakış açısına göre, hiç kuşkusuz bir anlayış birliğinden söz edilebilir. Her ikisinde de varılmış olması gereken bir ideal yer öngörsayılır, nitekim bu ideal yer Aydınlanma ve Batı Avrupa'daki devamıdır, ve modernlik öncesi Avrupa dışı tarihler tamamen bu ideal yere göre geriye doğru anlamlandırılır. Bu da ilerlemeci veya pozitivist nitelikli bilim ve felsefe tarihçiliğinin en ayırıcı özelliği durumundadır.

B. 2- Marksist Bilim Tarih Yazımı

XX. yüzyılın orta bilim yazımı kuşağının ilerlemeci düşünceye karşı bilim metinlerinde, yani 1950-1970'li yılların Aydınlanmacılık dayatmalarına karşı oluşturulmuş bilim tarih yazımlarında gözlemlenen⁴⁶ ortak bir muhalif bilim tarih yazımı olan Marksist bilim tarih yazımının en önemli özelliği, bilim ve teknolojinin günümüze doğru evriminde, ama özellikle XVII. yüzyıl modern Avrupa bilimine doğru evriminde değil, tarihte varolmuş bütün insan toplumsalıklarının eşit düzeyde emeklerinin bulunduğunu ve bu yönüyle bilim tarihi ve teknoloji tarihlerinin 'süreklilik'e göre işlenmesi gerektiğini savunuyor olmasıdır.⁴⁷ Bu bakımdan Marksist bilim tarih yazımı, Batı Avrupa Aydınlanmacılığı ve ilerlemeci bilim tarih yazımının, tarihi, kültürü ve bilimi anlamlandırmakla ilgili bütün üst-anlatılarına karşı çıkar. Örnek metinler olarak aşağıda verilen metinsel içeriklerde izlenebileceği gibi, bilimin ve bilimsel devrimin bir kavramsallaştırma olarak yakın zamanlarda üretilerek, bütün bir tarihe dayatıldıklarını serimler ve bu gerçekten hareketle tektip bir bilim tarih yazımına karşı çıkar. Öte yandan XVI. yüzyıl sonunda ve bütün bir XVII. yüzyıl içerisinde Batı Avrupa'da meydana gelen bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, ilerlemeci tarih yazımlarında işlendiği üzere, sadece Batı Avrupalı büyük bilginlerin ortak eseri olmadığını, bu gelişmelerde mühendislerden en ufak aletlerin yapımına katılan alt teknik elemanlara kadar bütün emekçilerin katkılarının bulunduğunu, dolayısıyla bilim ve teknolojinin evriminde olağan-dışlaştırılan türden bilgi kahramanlarının bulunmadığını kabul eder.⁴⁸

John Henry'nin yukarıda pek çok yerde gönderimde bulunulan eseri *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, ilk elde burada örnek olarak gösterilmesi gereken bir metindir. Her ne kadar kendini Marksist çizgide tanımlıyor olmasa da, Edinburgh Üniversitesi'nde Bilim Tarihi disiplinine giriş düzeyinde bir ders kitabı olarak okutulan bu eserin, başından sonuna değin, Marksist bilim tarih yazımının etkisinde kaldığı bir vakiadır. Bilim kavramı, bilimsel devrim olgusu, Rönesans, Reform, Katolik Kilisesi-bilim ilişkileri ve büyü-bilim ilişkileri bu kitapta eleştirel bir biçimde ele alınır, bilim kavramının günümüzdeki anlamsal içeriğinin sonradan eklenmiş olduğu özellikle

⁴² Bkz. Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, s. 55-71.

⁴³ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, s. 66.

⁴⁴ Bkz. S. Lily, 'On Yedinci Yüzyılda Bilimsel Araçların Gelişmesi', *Bilim Tarihi* içinde, s. 194-199.

⁴⁵ Bkz. Ahmet Arslan, 'İslam Düşüncesi' sadedinde başlıksız sunum, *Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar* içinde, s. 155-199; özellikle 176-177, 182.

⁴⁶ Bkz. John Henry, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, s. 92-93.

⁴⁷ Bkz. George Basalla, *The Evolution of Technology*, s. 26 ve devamı.

⁴⁸ Bkz. John Henry, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, s. 34 ve 92-93.

vurgulanarak bilimsel devrim reddedilir ve genel olarak bilim-din ile büyü-bilim ilişkilerinde tedavüldekine zıt içerikler sunan söylemler geliştirilir.⁴⁹ Marksist bilim tarih yazımına örnek gösterilebilecek belki de en başarılı metin, bütün amacı 'bilimsel devrim' olgusu ve yüksek bilimciliğe karşı bir söylem geliştirmek olan, Steven Shapin'in *Bilimsel Devrim* adlı eseridir. İlerlemeci üst bilim anlatılarına karşı oldukça doyurucu ve kıskırtıcı bir içerikle eleştirel bir karşı duruş sergileyen *Bilimsel Devrim*'de sadece bilimcilik, bilim adamlığı ve bilimsel devrime karşı durulmaz; ama aynı zamanda modernliğin ayrıcalıklandırılmasına ilişkin Aydınlanma sonrası ne gibi anlatsal yansımalar varsa bunların tümüne karşı çıkılır.⁵⁰ Cemal Yıldırım'ın *Bilim Tarih*'inde bilim açısından tarihi dört ana bölüme ayırmasını ve *Bilimin Öncülleri*'ne sadece Batılı bilgi adamlarını almasını sağlayan ilerlemeci aksiyomatik içeriklere karşı Steven Shapin, 'Ne Biliniyordu?', 'Nasıl Biliniyordu?' ve 'Bilgi Ne İçindi?' şeklinde meydana getirilmiş eserin üç ana bölümünün içerisinde, modern Batı biliminin tam anlamıyla Ortaçağ diye kavranılan dönemdeki öncüllerinin bir devamı olduğunu ispat etmeye çalışır.⁵¹ Aynı kapsamda değerlendirilebilecek bir diğer metin de Richard Westfall'in Türkçeye *Modern Bilimin Oluşumu* adıyla tercüme edilen kitabıdır. Bu eser, XVI. yüzyıl ve XVII. yüzyıl Batı Avrupası'nda bilime ve teknolojiye dair meydana gelenleri, felsefi gelişmelerle diyalogu hiçbir zaman bırakmaksızın sıkı bir takibe çıkar. Sözgelimi Katolik Kilisesi'nin bilimi engellemesine karşın Protestanlığın bilime ve modern uygarlığa olanak yarattığını düşünen sosyolog Max Weber'in⁵² tersine bu eser, Martin Luther'in Kopernik'i sırf yeni astronomik kuramsal incelemelerinden dolayı nasıl aforoz ettiğini ve bu edimi nasıl İncil'e dayandırdığına işaret eder.⁵³ Ayrıca bu eserin önemli bir özelliği doğabilimlerinde matematikselleşme denilen sürecin aslında klasik fizikteki hareket tartışmalarının matematiksel tartışılmaya başlanmasıyla ortaya çıktığını göstermesidir.⁵⁴ Marksist bilim tarih yazımına göre oluşturulmuş bu üç metindeki bilimsel içerikler, ilerlemeci bilim yazımlarının okurları önkoşullandırdıkları üst-anlatıların sorgulanmalarına ve bir süre sonra reddedilmelerine neden olurlar.

Pek çok açıdan önemli olan Marksist bilim yazımlarının Türk-İslam Bilim Tarihi bakımından önemi, bundan sonra ele alınacak iki önemli bilim tarih yazım biçimine, özellikle de dördüncü bilim tarih yazım biçimine psikolojik olanaklar sağlamasında, daha özel olarak da alternatif bilim yazımları konusunda araştırmacıları cesaretlendirmesinde kendisini gösterir. Marksist itirazlar olmasaydı gerçekten de sözgelimi

Thomas Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* ve Paul Feyerabend'in *Yönteme Karşı* adlı bilimcilik-karşıtı metinlerine uygun psikolojik koşullar oluşmayacaktı. Bu ikisi ve benzeri metinler olmasaydı bilim felsefesi ve bilim tarihi bugünkü noktaya ulaşamazlardı.

B.3- Hâlidî Hikmet Tasavvuruna Dayalı/Bilgece Felsefi Gelenekçi (Tradisyonalist) Bilim Tarihi Yazımı

Türk-İslam Bilim Tarihi açısından önemli bir diğer üst felsefe bilim anlatısı, kendilerini gelenekçi akım (tradisyonalizm) olarak tanıtan filozof bilim adamları tarafından oluşturulmuştur. Türkiye'de en çok bilinen temsilcileri René Géunon ve Seyyid Hüseyin Nasr olan, XX. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış gelenekçi akımın kuramcı üyeleri, felsefe ve bilimin ilk defa Tanrı kaynaklı olduğu belirli bir vahiyle başladığını, Peygamberlerin kalıcı bir bilgece bilginin ('philosophia perennis') başlatıcıları olduklarını ve bu bilgi türünün, modernliğin bütün tarihsel evrenselliği zorla güdümüne almasına değin tarihsel insanın çeşitli toplumsallıklarında görünür olduğunu kabul eder ve modern bilginin 'reason' olarak kavranılan salt doğal ilişkilere duyarlı akılla, 'intellect' olarak kavranılan bilgece bilgiye duyarlı ahlaki aklın arasını açarak ikincisini dışladığını, bu nedenle modern insanın kendisine ve ilahi anlamlı doğaya ahlaki anlamda yabancılaştığını iddia ederler.⁵⁵ Hâlidî hikmet tasavvuruna, yani kalıcı bilgece bilgi anlayışına dayalı bu anlayışın bilim yazımındaki etkisi, bilim ve teknoloji incelemelerinde süreklilik olarak kavranılan ana temanın, insanın ruhsal yanıyla buluşturulmasıyla bütün tarihsel insan toplumlarını kucaklamasında ve böylece felsefe ve bilimi insanın asıl gereksinimlerine göre anlamlandırmasında görünür olur. İlerlemeci bilim tarihçiliğinin veya daha genel anlamda aydınlanmacı felsefenin sıklıkla kullandığı, Sir Francis Bacon'a ait olan "bilgi güçtür" ve "kendisine acı çektiyormusunuz doğa size sırlarını vermez" ana temalarına⁵⁶, insanı doğaya karşı ahlaka aykırı duyarlılıklara ittiği için kesinkes karşı çıkılan kalıcı bilgece bilgi ('hâlidî hikmet') anlayışında, Türk-İslam biliminin çevreye olan ahlaki duyarlılığı da araştırmacılara anımsatılır.⁵⁷ Böylece Marksist bilim tarihi yazımı sayesinde bütün insanlığı bilim ve teknolojiye hak sahibi yapan bilim tarih yazımları, felsefe ve bilimle ilgili, insandan doğanın tamamına yayılan ahlaki bir amaca ve anlama kavuşurlar. Rahatlıkla teslim edilebileceği gibi, bu bilim yazımının Türk-İslam Bilim Tarihi için ayrıcalıklı bir yeri olmalıdır.

Hâlidî hikmet anlayışının dünyada halen yaşayan en büyük temsilcisi, Harvard Üniversitesi Bilim Tarihi hocası olan Seyyid Hüseyin Nasr'dır. Seyyid Hüseyin Nasr'ın yukarıda gönderimde bulunulan metni *Bilgi ve Kutsal*, kalıcı bilgece bilgi anlayışının en özet biçiminde

⁴⁹ Bkz. John Henry, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, s. 51-62 ve s. 79-90.

⁵⁰ Bkz. Steven Shapin, *Bilimsel Devrim*, s. 1-18.

⁵¹ Bkz. Steven Shapin, *Bilimsel Devrim*, s. 4-5 ve eserin s.18'den itibaren devamı.

⁵² Bkz. Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam*; Çeviren: Yasin Aktay, Ankara: Vadi Yayınları, 2. Baskım, 1997, s. 29 ve devamı.

⁵³ Bkz. Richard Westfall, *Modern Bilimin Oluşumu*, s. 138-139.

⁵⁴ Bkz. Richard Westfall, *Modern Bilimin Oluşumu*, s. 17 ve devamı; karşılaştırmak için bkz. John Henry, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, s. 27 ve devamı.

⁵⁵ Bkz. Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*; Çeviren: Yusuf Yazar, İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Baskı, 2001, s. 11-74.

⁵⁶ Bkz. John Henry, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, s. 99.

⁵⁷ Bkz. Seyyid Hüseyin Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslam*; Çeviren: Sara Büyükdura, İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2001, s. 211-222.

serimlendiği metin olarak öne çıkmaktadır. Tamamına yakını sonradan İslam dinini seçmiş olan René Guénon, Ananda Coomeraswamy, Frithjof Schuon gibi gelenekçiler, kalıcı bilgece bilgi adına, Ortadoğu, Uzakdoğu ve Avrupa'dan örnekler bulmuşlar ve işlemişlerdir. Özellikle kadim bilimlerin modern dünyaya tanıtılmasında sayılan isimlerin eserlerinin önemli bir işlev üstlendiği belirtilmelidir. Kadim İran ve Hint bilimleri, modern dünyaya tanıtılanlardan sadece bazılarıdır. Bütün bu bilgi içeriklerinde süregelen bir ahlaki tasarım göze çarpar.⁵⁸ Her ne kadar Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*'da hâlidî hikmet anlayışının, kadim dönemlere kadar izi sürülebilecek bir kaynak silsilesine sahip olmadığını, ortaya bu denli uzun bir kaynak silsilesi koyamayarak dolaylı yoldan itiraf ediyor olsa⁵⁹da, bilginin kutsaldan arındırılmasının ve toplumsal insanlığın sekülerizmle parçalanmasının ahlaki yanlışlıkları bakımından bu akım son derece önemlidir. Nitekim Türkiye'den alanına son derece hakim bir İslam Felsefesi araştırmacısı olan İlhan Kutluer, *İslâmın Klasik Döneminde Felsefe Tasavvuru* adlı eserinde, hâlidî hikmet anlayışının aksiyomatik içeriklerinden hareketle, önce İslam düşün hayatında sonra da Türk-İslam düşündünde, felsefe-bilim-ahlak-din bütünlüğünü çok güzel bir biçimde ortaya koymaktadır.⁶⁰ Bu bütünlükçi ana temanın Türk-İslam Bilim Tarihi için ayrıcalıklı bir anlamı vardır; çünkü felsefe-bilim-ahlak-din arasındaki bütünlüğün en iyi İslam ve Türk-İslam tarihlerinde yakalanabildiği gerçeği, modern Batı biliminin neden olduğu ahlaki nitelikli olumsuzluklar göz önünde bulundurulduğunda, eleştirel alternatifler bakımından son derece hayati olmaktadır.

B.4- Türk-İslam Bilimci/Bilimler Tarihi Bilim Tarih Yazımı

Akademik nitelikli ve hem kuramsal açıdan hem de ortaya konulan metinsel ürünler bakımından doyurucu Türk-İslam Bilimci tarih yazımı, yukarıda anlatımı yapılan bilimtarihsel yazımların meydana getirdiği çeşitlilik ve farklı yorumların ardından doğan bir 'bilimler tarihi' yaklaşımından, yani her dilin ve bu her dilden birini konuşan kurumsallaşmış bağımsız toplumsal yapı olarak her bir milletin meydana getirdiği her bir kültürün kendince bir bilgi içeriğinin olduğu anlayışından neşet etmiş bulunmaktadır. Buna göre insanlık tarihi, tek yönlü ve sonuna odaklanması gereken doğrusal bir içerik olarak anlaşılmalı, tersine yatay birçok tarihe odaklanılarak yer yer her bir kültürün kendi iç anlam dünyalarına yoğunlaşılmalıdır. Böylelikle sözgelimi matematiksel nitelikli bilgi kıstasının bilim tarihi araştırmacısının bakış açısını sınırlandırdığı sorunlaştırmalardan kurtularak alternatif bilim yazımlarına zemin hazırlamak kolaylaşacaktır. Diğer yandan bu bakış açısı, modern felsefe ve bilim tarihlerinin, yani ilerlemeci ve aydınlanmacı

tasarımların, ulus-devlet inşası yolundaki araçsallığından kurtulmak adına düşünen özneye önemli özdeşimsel ayrıcalıklar yaratacak ve araştırmacıyı, bilimsel devrimi sağlayan kahramanları aramaktan kurtaracaktır.⁶¹ Bu yaklaşıma göre her bir milletin olduğu gibi, tarihsel olarak çok geniş bir süreci kapsayan yoğun İslam toplumsallıklarının bir parçası olan Türk-İslam toplumunun da bir bilim tarihi ve felsefe tarihi bulunmaktadır. Türk-İslam toplumunun bilim tarihi ve felsefe tarihindeki en temel hareket noktasını, 'bizde ne ve neden vardı?' sorusu oluşturur ve bu bir anlamda bireyi, şimdiki zamanda olana koşullanmışlıktan ve 'modern Batı biliminde olan şu veya bu şey bizde var mıydı yok muydu, yoksa neden yoktu?' gibi pragmatik olmayan, oldukça sınırlayıcı sorulardan korur. Çünkü 'bizde Batı'daki şu şey var mıydı yok muydu, yoksa neden yoktu?' biçimindeki sorular, araştırmacının, Türk-İslam bilim tarihini araçsallaştırmasına neden olur, tıpkı ara-süreksizliklerde olduğu gibi, neticede bilimsel devrimi ve aydınlanmayı sağlayacak bir bilime yol açmanın ve bilinçlenmenin evrimsel tarihini oluşturmaya götürür. Bu da tarihin belirli bir dönemde özgül olarak kavranılan ve ortaya konulan insani deneyimlerin anlaşılmasını engeller.⁶² Burada Türk-İslam Bilimciliğinde, sözgelimi Osmanlı'nın sabit bir öz olarak alınmayıp sürekli değişen ve yenilenen bir süreç olarak kabul edildiği, bu bakımdan şimdiden geçmişe yayılan bütün sabitletirmelerden sakınıldığı ve kültürün kendi içine görelî bilgi tarihinin bir kıstas olarak alındığı belirtilmelidir.⁶³ Türk-İslam bilim tarih yazımını benimseyenlere göre bu koşullarda elbette hem geniş anlamda bir İslam Bilim Tarihi ve İslam Felsefesi Tarihi vardır, hem de bir Türk-İslam Bilim Tarihi ve bir Türk-İslam Felsefesi Tarihi vardır. Sanıldığı gibi aksine ne geniş anlamda İslam düşüncesi, ne de Türk-İslam düşüncesi olmuş-bitmiş ve engellenmiş-soluğunu kaybetmiş bir dünya değildir ve Osmanlı Devleti'nde pekâlâ bilimsel ve felsefi etkinlikler bulunmaktadır. Bunun aksinin kabulü, Oryantalizmin de desteğiyle gayet meşrulaşan sömürgeleşmenin etkisindeki bir araştırmacılık anlayışının ürünüdür.⁶⁴

Türk-İslam Bilim Tarihi'ne bir anlamda olanak tanıyan bilimler tarihi veya Türk-İslam bilimciliği anlayışının kuramcı temsilcileri, Türkiyeli bilim ve felsefe araştırmacılarındandır. Yakın dönemlerde Almanya'da bu alana özel kurulan İslambilim araştırma enstitüsünden Fuat Sezgin ve İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi anabilim dalından İhsan Fazlıoğlu, Türk-İslam Bilimciliği bilim tarih yazımının en önemli temsilcileridir. Eğer bu bakış açısının Türk-İslam Felsefesi Tarihi'ne olan yansımından söz

⁵⁸ Bkz. René Guénon, *Dante ve Ortaçağ'da Dini Sembolizm*; Çeviren: İsmail Taşpınar, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001 ve özellikle Frithjof Schuon, *Varlık, Bilgi ve Din*; Çeviren: Şahabettin Yalçın, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997 ile Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, s. 19 ve devamı.

⁵⁹ Bkz. Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, s. 75-102.

⁶⁰ Bkz. İlhan Kutluer, *İslâmın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Baskı, 2001.

⁶¹ Bkz. İhsan Fazlıoğlu, 'Felsefe Bilim Konuşması' sadedinde başlıksız sunum, *Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar* içinde, s. 204.

⁶² Bkz. İhsan Fazlıoğlu, 'Felsefe Bilim Konuşması' sadedinde başlıksız sunum, s. 203-207.

⁶³ Bkz. İhsan Fazlıoğlu, 'Felsefe Bilim Konuşması' sadedinde başlıksız sunum, s.203-204.

⁶⁴ Bkz. Tahsin Görgün, *Anlam ve Yorum*; İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003, s. 11-31 ve İhsan Fazlıoğlu, 'Bilimin Osmanlıcası', <http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/1.php?id=47> (erişim tarihi: 24.01/2011)

edilecekse, 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden Tahsin Görgün'ü de muhakkak anmak gerekecektir. Çünkü Tahsin Görgün, *İlahi Sözün Gücü* adlı eserinde, süre gelen ve hiç bitmemiş bir Türk-İslam Felsefesi'nden söz etmektedir.⁶⁵ Eğer Fuat Sezgin, İhsan Fazlıoğlu ve Tahsin Görgün'ün verilerini bir kıstas olarak alırsak bu takdirde İsmail Kara'nın *Bir Felsefe Dili Kurmak* olarak somutlaştırdığı ve tarihte kaldığı yerden yoluna devam eden yeni bir Türk-İslam düşüncesinden söz etmenin de olanağı bulunacaktır.⁶⁶

Fuat Sezgin, Türkçeye *İslam'da Bilim ve Teknik* olarak tercüme edilen kapsamlı İslam Bilim Tarihi ve Türk-İslam Bilim Tarihi'ne ilişkin eserinde, modern Batı bilimi öncesinde ortaya konulan ve Türk-İslam coğrafyasının bilimsel deneyimleri olarak kavranılabilecek içerikleri, ayrıntılı bir biçimde sıkı takibe alır. Sürekliliklerinin kavramayı önerdikleri biçime uygun olarak, Türk-İslam toplumsallığının bilimsel ve teknolojik gereksinimleriyle, bu gereksinimlere uygun ürünleri bir arada serimler.⁶⁷ Buna göre sözgelimi doğabilimlerin matematikselleşmesiyle ilgili bilimsel devrim olarak anlaşılması önerilen süreçlerin meydana gelmesinde önemli bir yeri bulunan Kopernik Devrimi'ni olanaklı kılan matematiksel astronominin Müslüman bilgi emekçilerince sağlandığı, sonra XVII. yüzyılda matematiksel hareket tartışmalarıyla beraber gözde bir inceleme konusu olan optiksel sorunsalların daha önce özellikle İbn Heysem (XI. yüzyıl) tarafından ortaya konulduğu görüldü.⁶⁸ Fuat Sezgin bu çalışmasıyla Türkiyeli bilim tarihçilerinin, özel olarak da sözgelimi Türk Hukuk Tarihi'ni araştıran Türkiyeli hukuk tarihçilerinin, Tıp Tarihi'ne dair araştırma yapan Türkiyeli tıp uzmanlarının ve Türk Tarihi'ni araştıran Osmanlı tarihçilerinin Arapça'yı bilmeleri gerektiğini de ortaya koymuş bulunmaktadır. İhsan Fazlıoğlu'nun ise özellikle Osmanlı'da bilim ve felsefe çalışmalarına ışık tutan araştırmaları son derece önemlidir.⁶⁹ İhsan Fazlıoğlu, XI. yüzyılın sonu itibarıyla, genelde İmam Şafii, İmam Eş'arî ve İmam Gazzâlî şeklinde üçlü bir karşı-kahraman topluluğunun eserleriyle gerekçelendirilen, İslam toplumlarında bilim ve felsefeye dair etkinliklerin son bulduğu kabulünü reddetmekte, XI. yüzyılda burhan (felsefi kavrayışlar), beyan (Kur'ânî kavrayışlar) ve irfan (tasavvufi kavrayışlar) biçiminde üçlü ayırımında bulunan düşünsel zenginliklerin⁷⁰ Osmanlı'da farklı bir içeriğe bürünerek

daha üst bir düzeyde devam ettirildiğini ve neticede tıpkı şu an Batı'da bilim felsefesinde olduğu gibi, Osmanlı'da da kesin bilginin olanaklarıyla ilgili felsefi tartışmalarla, bilimsel ve felsefi etkinliklere devam edildiğini iddia etmekte, dahası Osmanlı'da medreselerin günümüz tarih çalışmalarında yanlış anlaşıldığını, tahmin edildiği gibi bir kelam ve felsefeden kaçışım söz konusu olmadığını belirtmektedir.⁷¹ O kadar ki, ilerlemeci bilim tarihçiliğinin bizde uyandırdığı önyargıların aksine, İhsan Fazlıoğlu, Osmanlı'da üst düzey matematiksel ve geometrik sorunsallaştırmaların bulunduğunu ortaya koyar⁷² ve bilimin Osmanlıcası'nın bulunduğuna⁷³ bilim tarihi araştırmacılarını ikna etmeye çalışır.

Fuat Sezgin ve İhsan Fazlıoğlu'nun ortaya koydukları bilimtarikhel çalışmalar, artık hiç değilse sorunsallaştırılabilecek türden bağımsız bir Türk-İslam Bilim Tarihi'nin bulunduğunu kanıtlar niteliktedir. Bilim Tarihi araştırmacıları için bu çalışmalar ve onları sağlayan bakış açısı önemli bir olanak niteliğindedir. Bilim tarihi incelemelerinde hem kuramsal yaklaşım hem de metinsel ürünler bakımından ilerlemeci bilim tarihçiliğine bir alternatif durumuna gelmiş bulunan Türk-İslam Bilimciliği veya Bilimler Tarihi araştırmacılığı kayda değer bir bilim tarih yazım çeşidi olarak kabul edilmek durumundadır.

C- Bilim Tarihi Yazımlarının Yeni Sorunları

Türk-İslam Bilim Tarihi açısından önemli olan dört temel bilim tarihi yazım biçimine yer verdikten sonra şimdi de bilim tarih yazımlarının yeni sorunlarına, bir anlamda ortak sorunlarına kısaca değinilebilir. Elbette bu sorunlar felsefeden, özellikle de bilim felsefesinden azade olmayan sorunlardır. Bilim tarihi yazım biçimlerinin, hareket ettikleri üst anlatıları (meta anlatıları) sağlayan metafiziksel önkabulleri sürekli tartışmaya açacağından dolayı, kullanılan her türden tarihsel ürünün yorumunda felsefi tartışmaların başlaması günümüzde kaçınılmaz görünmektedir. Öyle görünüyor ki bu durum, geleneksel bilim tarihi yazım biçimi olan ilerlemeci bilim yazımlarını eleştirmekten doğan bilim felsefelerine göre bakış açılarını sürekli güncelleyen bilim tarih yazımlarının varlığını gerektirecektir. Bilim tarih yazımlarıyla ilgili en önemli kuramsal sorun sadece bu kadarmış gibi düşünülmemelidir. Yenidünyanın sağladığı birçok üst bilim felsefesi anlatısı, çok yönlü, bütün toplumsallıkları ve kültürleri içerisine alabilen, felsefe ve dinle ilişkili, hatta putperestlik gibi ilkel olduğuna inanılan inançlardan ve büyüden azade kalamayan, geniş bir bilim tarihi içeriğini bünyesinde toplayabilecek ve modern bilim sonuna göre değil de kültürel yataylıklar

⁶⁵ Bkz. Tahsin Görgün, 'Dinin Yeniden Yorumlanması Meselesi Üzerine', *İlahi Sözün Gücü* içinde, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003, s. 155-185.

⁶⁶ Bkz. İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001, s. 23-39.

⁶⁷ Bkz. Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, 5 cilt; Çeviren: Abdurrahman Aliy, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm bakanlığı, 2. Baskı, 2008.

⁶⁸ Bkz. Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, cilt III, s. 172-188

⁶⁹ İhsan Fazlıoğlu'nun Osmanlı'da bilim ve felsefe çalışmalarına ilişkin araştırmalarının tamamı, online olarak ve ücretsizce www.ihsanfazlioglu.net adresinden izlenebilir. Bu yazının kaleme alınmasında adresi verilen bu siteden büyük ölçüde faydalanıldığı belirtilmelidir.

⁷⁰ Beyan, burhan ve irfan üçlü ayırımı, İslam Medeniyet tarihini ve düşünsel içeriklerini anlamak için Muhammed Âbid el-Câbirî tarafından da önerilmekte ve eserlerinde işlenmektedir. Câbirî'nin farkı, bu üç içeriği birbirini dışlayacak biçimde işlemesi ve

aydınlanmacı önkabullerden yola çıkmasıdır. Bkz. *Arap-İslam Aklının Oluşumu*, Çeviren: İbrahim Akbaba, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, 2001.

⁷¹ Bkz. İhsan Fazlıoğlu, 'Felsefe Bilim Konuşması' sadedinde bir sunum, s. 201-255.

⁷² Bkz. İhsan Fazlıoğlu, 'İbn Havvâm, Eserleri ve El-Fevâid el-Bahâiyye Fi el-Kavâid el-Hisâbiyye'deki Çözümsüz Problemler Bahsi', <http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/Havvam.pdf> (erişim tarihi: 24.01.2010)

⁷³ Bkz. İhsan Fazlıoğlu, 'Bilimin Osmanlıcası', <http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/l.php?id=47> (erişim tarihi: 24.01/2011)

esasından hareket eden geniş bir bilim tarihi incelemesini zorunlu kılmaktadır. Açıkçası böyle bir bilim tarihine duyulan gereksinimin somut yönü, insanlığın bilgiye dair bütün serüvenlerini sadece anlamak kaygısıyla anlamlandırmaktır. Bu da ancak felsefede çokça yakınılan bilgi-iktidar ilişkilerine dayalı hesaplı dünyalardan⁷⁴ bağımsızlaşabilmeyi ve salt insanlık adına düşünübilmeyi gerekli kılmaktadır. Bilim tarih yazımlarının burada anlatılan yeni sorunları üç ana maddede aşağıdaki gibi toplanabilir:

1. Bilim tarihi yazım anlayışını, yeni bilim felsefelerine göre güncellemek,

2. Tarihsel ve kültürel yataylıklar esasından hareketle bütün tarihi insan toplumsaklık-larının bilgiye dair serüvenlerini ve bu kapsamdaki bütün ürünlerini, salt insani bilginin tarihi açısından anlamlandırmak,

3. Bütün bunları yaparken iktidarla herhangi türden bir ilişkiden bağımsızlaşarak, salt bilgi için bilgi konumunu koruyabilmek.

Bilim tarihi yazımları bu sorunları aşabildiğinde kuşkusuz yeni sorunlar, özellikle felsefi sorunlar çıkacaktır ortaya; fakat Bilim Tarihi disiplininin insanı, doğayı ve bilgiyi anlama ortak amacına matuf gereksinimleri bu noktada gidermesinin çok önemli olacağına da burada işaret etmek gerekecektir. Bütün bunlar Türk-İslam Bilim Tarihi araştırmalarının akademik geleceği bakımından göz önünde bulundurulması gereken durumlardır.

Sonuç

Bu yazıda Türkiye'deki bilimtarihsel çalışmaların tematik gönderimlerini ifade eden küresel bilimtarihsel yazım zenginliğinin Türk-İslam Bilim Tarihi açısından durumu sorunsallaştırılmış bulunmaktadır. Bu bir bakıma Türk-İslam Bilim Tarihi'ni merkeze alarak, küresel bilim yazımlarının gelinen noktadaki çeşitliliğini yerel bir düzenlemeye tabi tutmayı gerekli kılmıştır. Neticede XVIII. yüzyıl Avrupa Aydınlanmasının ulus-devlet ve ilerlemecilik esaslarına göre Kuzey Amerika'dan yayılmak üzere oluşturulan bilim tarihi araştırmalarının içerikleri, XX. yüzyıl boyunca tartışılmış ve hâkim bilim tarih yazımını eleştirerek, bir süre sonra ondan farklılaşan bilim yazımları ortaya çıkmıştır. Türk-İslam bilimini merkeze alarak bunlar sırasıyla, ilerlemeci/pozitivist, Marksist, Tradisyonalist ve Türk-İslam bilimci bilim yazım çeşitleri olarak kavranmış ve serimlenmiştir. Bu sıralama bir bakıma, bilimsel bilinçlenme anlamında küreselden yerele doğru bir evrimi de karakteristiğine dahil etmiş bulunmaktadır.

Bilim Tarihi araştırma alanının genel hedefi, insanlık tarihi boyunca ortaya konulan bilimsel etkinliklerin anlamlandırılarak, insanlığın bilim ve teknolojiye günümüzde ulaştığı dünyevi koşulların daha anlaşılır kılınmasıdır.⁷⁵ Fakat Türkiye gibi ekonomik ve politik gücünü, bu konuda daha ileri seviyedeki ülkeleri baz alarak artırmayı amaç edinen bir ülkenin bilim insanları, bu amaca uygun olarak, kendi bilim

içeriklerini oluşturmak üzere ait oldukları coğrafyanın bilimtarihsel anlamlarını daha sıkı bir takibe almak durumunda kalırlar. Bu yönde gelişen bilimsel veya bilimtarihsel nitelikli bir etkinliğin, Bilim Tarihi alanı açısından bakıldığında, kendi özel amaçlarını sağlayacak kuramsal içerikler üretmesi ve bu kuramsal içeriklere uygun ürünler vermesi gerekmektedir. Bu, her şeyden önce ülkenin psikolojik koşulları için gereklidir. Bu gereklilik, pragmatik bir yaklaşımın entelektüel bir ihtiyaç olarak zihinlerde oluşmasıyla somutlaşır. Pragmatik olarak Türk-İslam Bilim Tarihi'nin tavrı, süreklilikçi bilim yazımından yana olmalı, buna uygun olarak da bu tavrı, Marksist bilim yazımı, Hâlidî Hikmet bilim yazımı ve Türk-İslam bilimci bilim yazımından faydalanmalı ve ilerlemeci bilimtarihsel anlayışı bırakmalıdır. Bunu sağlayacak temel bilimtarihsel soru da, 'bizde ne vardı ve neden vardı?' sorusudur. İlk ve en temel Türk-İslam bilimtarihsel soru budur. Bu sorunun anlamlı kılınması da, Türk-İslam geleneğinde bir felsefe ve bilim geleneğinin varolduğunun bir önkabul olarak zihinlerde bulunmasıyla mümkündür. Zamanla ortaya çıkan ürünler üzerinden bu önkabul daha pragmatik açılımlara tabi tutularak sorgulanabilir; fakat ilk elde paradigmatik bir dönüşümün olanaklı olabilmesi için bu önkabule itiraz edilmemesi gerekmektedir. Martin Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'ında Varlık sorunu açısından zorunlulukla kabul ettiği gibi, çoğu zaman süreç kendini ve ilk önkabullerini zaman ilerledikçe sorgulayabilir ve yeniden üretebilir.⁷⁶ Bu bakımdan Türk-İslam Bilim Tarihi'nin de, Türk-İslam kültürünü ve bu kültürün bütün içeriklerini, iyi niyetle ve olumsuz önyargılar olmaksızın serilmemesi, anlamaya çalışması ve eleştirmesi gerekmektedir. Bunun için Arapçanın öğrenilmesi de kaçınılmazdır. Bütün bunların göz önünde bulundurulduğu bir bilim tarihi tasarımı, Türkiye açısından mutlaka olumlu ve faydalı sonuçlar verecektir.

KAYNAKÇA

1. Arslan, Ahmet, 'İslam Düşünceci' sadedinde başlıksız sunum, *Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar* içinde; Yayına Hazırlayan: M. Cüneyt Kaya, İstanbul: Küre Yayınları, 2. Baskı, 2010.
2. Aydın, Cemil, 'Türk Bilim Tarih Yazımı'nda 'Zihniyet', 'Din' ve 'Bilim' ilişkisi: Osmanlı Örneği', *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, İstanbul 2004, C. II, S. IV, s. 29-43.
3. Basalla, George, *Teknolojinin Evrimi*; Çeviren: Cem Soydemir, Ankara: Tübitak, 8. Basım, 2000.
4. Basalla, George, *The Evolution of Technology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
5. Baykan, Fehmi, *Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
6. Chalmers, Alan, *Bilim Dedikleri*; Çeviren: Hüsamettin Arslan, Ankara: Vadi Yayınları, III. Basım, 1997.
7. Collini, Stefan, 'Önsöz', *İki Kültür* içinde; Çeviren: Tuncay Birkan, Ankara: Tübitak, 2. Basım, 2001.
8. Coşkun, Cevdet, *Bilim Tarihine Bir Bakış* (Seminer Notları), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü, fse.atauni.edu.tr/BilimEtik/.../003_Hafta-BILIM%20TARİHİNE%20BİR%20BAKIŞ-%20C%20Coşkun.ppt (erişim tarihi 19.01.2011)

⁷⁴ Bkz. Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*; Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınları, 3. Baskı, 2006 ve bkz. Federico Mayor, Augusto Forti, *Bilim ve İktidar*; Çeviren: Mehmet Küçük, Ankara: Tübitak, 9. Basım, 2000.

⁷⁵ Bkz. Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, s. 13-16.

⁷⁶ Bkz. Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*; Çeviren: Kaan H. Ökten, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 462-463.

9. El-Cabiri, Muhammed Abid, *Arap-Islam Akhnin Oluyumu*, Ceviren: Ibrahim Akbaba, istanbul: Kitabevi Yaymlari, 3. Baski, 2001.
10. Fazhoglu, Ihsan, 'Bilimin Osmanhcasi', <http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/rn> akaleler/l.php?i d=47 (erişim tarihi: 24.01/2011).
11. Fazhoglu, ihsan, 'Bilimin Osmanhcasi', <http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/Lphp7i> d=47 (erişim tarihi: 24.01/2011).
12. Fazhoglu, ihsan, 'Felsefe Bilim Konuşması' sadedinde başlıksız sunum, *Türkiye'de/Türkgede Felsefe Uzerine Konuşmalar* ifinde: Yayma Hazırlayan: M. Ciineyt Kaya, istanbul: Kiire Yaymlari, 2. Baski, 2010.
13. Fazhoglu, ihsan, 'ibn Havvam, Eserleri ve El-Fevaid el- Bahaiyye Fi el-Kavaid ei-Hisabiyye'deki Coziimsiiz Problemler Bahsi', <http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/Havva> m.pdf (erişim tarihi: 24.01.2010).
14. Feyerabend, Paul, *Akla Veda*; Ceviren: Ertugrul Bajer, istanbul: Ayrinti Yaymlari, 1995.
15. Feyerabend, Paul, *Yonteme Karqi*; Ceviren: Ertugrul BaŞer, istanbul: Ayrinti Yaymlari, 1999.
16. Gimpel, Jean, *Ortagagda Endustri Devrimi*; Ceviren: Nazim Oziiaydm, Ankara: Tubitak, 5. Basim, 2004.
17. Gorgiin, Tahsin, 'Dinin Yeniden Yorumlanması Meseiesi Uzerine', *Ilahi Soziin Giicü* ifinde, istanbul: Gelenek Yaymlari, 2003.
18. Gorgiin, Tahsin, *Anlam ve Yorum*; Istanbul: Gelenek Yaymlari, 2003.
19. Guenon, Rene *Dante ve Ortagag'da Dini Sembolizm*; Ceviren: Ismail Taşpar, istanbul: insan Yaymlari, 2001.
20. Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*; Ceviren: Kaan H. Okten, istanbul: Agora Kitaphgi, 2008.
21. Henry, John, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kokenleri*; Ceviren: Selim Degirmenci, Istanbul: Kiire Yaymlari, 2008.
22. Hilmi Yavuz, ' "Oryantalizm" Uzerine Bir 'Giriş' Denemesi', *Marife*, yıl 2,sayı 3, kiş 2002, s. 53-63.
23. Kara, Ismail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, istanbul: Dergah Yaymlari, 2001.
24. Kaya, M. Ciineyt (Yayma Hazırlayan), *Türkiye 'de/Türkgede Felsefe Uzerine Konuşmalar*, istanbul: Kiire Yaymlari, 2. Baski, 2010.
25. Kocabaş, Şakir, *Fizik ve Gerçeklik*, istanbul: Kiire Yaymlari, 2. Basim, 2002.
26. Koyre, Alexandre, *Bilim Tarihi Yazilari*; Ceviren: Kurtulu? Din9er, Ankara: Tubitak, 6. Basim, 2004.
27. Kuhn, Thomas K., *Bilimsel Devrimlerin Yapisi*; Ceviren: Niliifer Kuyaş, Istanbul: Kirmizi Yaymlari, 8. Baski, 2008.
28. Kuhn, Thomas K., *Kopernik Devrimi*; Ceviren: Halil Turan, Dursun Bayrak ve Sinan Kadir Qelik, istanbul: imge Yaymlari, 2007.
29. Kutluer, ilhan, *Islamin Klasik Qaginda Felsefe Tasawuru*, istanbul: iz Yaymcilik, 2. Baski, 2001.
30. Mardin, Şerif, *Tiirk Modernleşmesi*; Ceviren: Miimtazer TURkftne, istanbul: iletişim Yaymlari, 11. Baski, 2002.
31. Mayor, Federico&Forti, Augusto, *Bilim ve İktidar*; Ceviren: Mehmet Kiifuk, Ankara: Tubitak, 9. Basim, 2000.
32. Nasr, Seyyid Hiiseyin, *Bilgi ve Kutsal*; Ceviren: Yusuf Yazar, istanbul: iz Yaymcilik, 2. Baski, 2001.
33. Nasr, Seyyid Htiseyin, *Modern Diinyada Geleneksel Islam*; Ceviren: Sara Bilytikduru, istanbul: insan Yaymlari, 3. Baski, 2001.
33. Ozankaya, Ozer, *Cumhuriyet ya da Demokrasi*, Ankara, Kiiltiir Bakanhgi Yaymlari, 2002.
34. Ronan, Colin, *Bilim Tarihi*; Cevirenler: Ekmeleddin ihsanoglu. Feza Gunergun, Ankara: Tubitak, II. Basim, 2003.
35. Said, Edward William, *Kiiltiir ve Emperyalizm*; Ceviren: Necmiye Alpay, istanbul: Hil yaymlari, 1995.
36. Said, Edward William, *Şarkiyatgihk*; Ceviren: Berna Ulner, istanbul: Metis, 3. Basim, 2006.
37. Sarton, George, *Introduction to the History of Science*, 2 cilt, New York: Robert E.Krieger Publishing, 1975.
38. Sarton, George, *The Study of the History of Mathematics*, New York, Dover Publications, 1957.
39. Sayih, Aydin, *Hayatta En Hakiki MiirŞit tlimdir*, Ankara: Kiiltiir Bakanhgi Yaymlari, 1990.
40. Schuon, Frithjof, *Varlık, Bilgi ve Din*; Ceviren: Şahabettin Yalfm, istanbul: insan Yaymlari, 1997.
41. Sezgin, Fuat, *islam 'da Bilim ve Teknik*, 5 cilt; Ceviren: Abdurrahman Aliy, Istanbul: T.C. Kiiltiir ve Turizm bakanhgi, 2. Baski, 2008.
42. Shapin, Steven, *Bilimsel Devrim*; Ceviren: AyŞegiil Yurda9ahş, istanbul: izdiiSiim Yaymlari, 2000
43. Snow, Charles P., *iki Kiiltiir*; Ceviren: Tuncay Birkan, Ankara: Tubitak, 2. Basim, 2001
44. Şavkay, Tugrul, *Dil Devrimi*, istanbul: Gelenek Yaymlari, 2002.
45. Turner, Bryan S., *Max Weber ve islam*; Ceviren: Yasin Aktay, Ankara: Vadi Yaymlari, 2. Basim, 1997.
46. West, David, *Kita Avrupasi Felsefesine Girts*; Ceviren: Ahmet Cevizci, Ankara: Paradigma Yaymlari, 1998.
47. Westfall, Richard, *Modern Bilimin Oluyumu*; Ceviren: ismail Hakki Duru, Ankara: Tubitak, 12. Basim, 2000.
48. Yildirim, Cemal, *Bilim Tarihi*, istanbul: Remzi Kitabevi, 12. Basim, 2009.
49. Yildirim, Cemal, *Bilimin Onciilleri*, Ankara: Tubitak, 18. Basim, 2001.

Рецензент: д.филол.н., профессор Байгазиев С.Б.